

Förloraren en vinnare?

Früidrott skildrad i romaner

Birger Hedén

Litteraturvetenskapliga institutionen, Lunds universitet

Publicerad på Internet, www.idrottsforum.org (ISSN 1652-7224) 2004-11-23

Copyright © Birger Hedén 2004. All rights reserved. Except for the quotation of short passages for the purposes of criticism and review, no part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the author.

Den här artikeln om några romaner som innehåller idrottsskildringar, är avsedd att i något annan form ingå i mitt pågående projekt ”Idrottsskildringen i svensk roman intill 1960” som finansieras med stöd av Centrum för idrottsforskning. Syftet är att studera främst svenska skildringar av boxning, friidrott och fotboll, men detta sker under jämförelse med exempel hämtade ur tyska, amerikanska och franska romaner, men också med exempel från England, Norge och Italien under samma tid.

I Sverige finns nästan ingenting skrivet om denna internationella bakgrund, mot vilken det är mycket rimligt att betrakta den svenska utgivningen, särskilt om man betänker idrottens aningen senare intåg i det svenska samhället i jämförelse med de länder där olika grenar utvecklats: fotboll och tennis i England, boxning, amerikansk fotboll och baseboll i USA, cykling i Frankrike och Italien osv.

Friidrotten hör till de idrottens domäner som gett upphov till flest romanskildringar, både nationellt och internationellt. Det är i första hand löpning, framförallt över längre distanser, som tilldragit sig det stora intresset, även om också sprinterlopp eller andra grenar som höjdhopp och släggkastning har uppmärksammats i litterär prosa (Andersson 2001: 136; *An Athletics Compendium* 2001:157ff; Guttman 2001, not 3). Att det är längre sträckor det är fråga om, har säkert att göra med möjligheterna för författaren att bildligt talat utnyttja tiden det tar att genomföra tävlingen: det är rimligare att få in fler kommentarer, att skapa olika spänningsmoment och (eventuellt) hålla läsaren i osäkerhet om utgången av både loppet och de (eventuella) inre förändringar som sker hos huvudpersonen.

Här kommer jag att ställa en svensk löparroman mot iakttagelser gjorda i en uppsats av idrottsforskaren Allen Guttman kallad ”The Road All Runners Run” som analyserar några romaner där huvudpersonerna främst är långdistanslöpare och därtill i någon mening ensamma människor: ”They struggle against a hostile society; they rebel like existential heroes against the constraints of time and space, against the inevitability of physical decline and death.” (Guttman 2001:293) Tävlingsloppet i fiktionen ska då uppfattas som en symbol för livets utveckling. (Guttman 2001: 297)

Utgångspunkten för hans uppsats är en dikt, från vilken uppsatsens titel är hämtad, av A E Housman kallad "To an Athlete Dying Young" (1896). Guttman ser en likhet mellan den okände unge idrottsutövaren i dikten och Colin Smith, huvudperson i Alan Sillitoes novell "The Loneliness of the Long Distance Runner" (1959), som båda är förlorare men samtidigt – den förstnämnde förlorar livet, den sistnämnde en tävling – i någon mening vinnare.

Den unge döde slipper nämligen uppleva hur hans rekord kommer att slås och hur en idrottens hjälte blir helt bortglömd några år efter idrottskarriärens slut.

Colin Smith får, genom att stanna och släppa förbi sig närmaste medtävlare strax innan målgång, uppleva triumfen att snuva representanterna för det samhälle som satt honom på uppfostringsanstalt, och som har berett sig på att han ska ge "deras" Borstal Boys, och därigenom dem själva, en seger.

Guttman menar att huvudpersonerna i litterärt högtstående romaner om löpning är "tragically doomed", men påpekar att det trots allt finns några romaner med litterära kvaliteter vilkas huvudpersoner inte är det, utan verkligen "lyckas". Annars menar han att sådana triumfatorer är förbehållna massmarknadslitteraturen, och att de få lyckosamma i övrigt utgör undantag från vad han kallar "my generalization about tragic runners". De övriga tre litterära exempel på sådana "dömda" människor som han lyfter fram är Dominique Bragas *5000: Récit sportif* (1924), Sigfried Lenz' *Brot und Spiele* (1959) och Brian Glanvilles *The Olympians* (1969).

Det ligger något rimligt i Guttmans iakttagelse om förlorarna. Den goda boxningsberättelsen kännetecknas ofta av att det går illa för hjälten, varvid författarens syfte vanligen är att säga något kritiskt om samhället och/eller boxningssportens ekonomiska skumraskaffärer (se t ex Oriard 1982). Det kan därför vara av intresse att se hur svenska löpningskildringar ter sig i jämförelse. Med tanke på utrymmet nöjer jag mig härmed att gå in på endast en roman, nämligen Fred Erikssons *Löparen* (1955), "den bästa [svenska] löparromanen" (Andersson 2001:136).

Innan dess vill jag bara understryka att Sillitoes unge löpare bortsett från den kortlivade känslan av att ha dragit samhällets stöttepelare från överklassen vid näsan, ändå mest av allt är en förlorare. Berättelsen som vi läser förutsätts ha skrivits av Smith själv. Arbetargrabben Smiths berättartalang och vokabulär är för övrigt, kanske lite märkligt med tanke på hans bristande skolgång, mycket avancerad

Men när novellen slutar får vi veta att manuskriptet hade lämnats i säkra händer hos en kompis i väntan på Smiths frigivning från uppfostringsanstalten. Han har nämligen för avsikt att fortsätta sitt asociala liv, men skulle han bli fast igen så har kompisens lovat att se till att berättelsen trycks i någon bok (Sillitoe 1994:54). Det metafiktiva draget bekräftas av att vi faktiskt läser berättelsen i en bok av Sillitoe som enligt fiktionen kunde ses som identisk med kompisens; Colin Smith har alltså åkt dit igen. Och nöjet han uttrycker över att veta att anstaltsdirektören därmed kan få ta del av hans tankar grumlas ju av att han med en för hela berättelsen typisk kommentar, inte tror att direktören kommer att fatta nånting av vad han läser (Sillitoe 1994: 54). Detta sagt för att understryka att Sillitoes idrottsskildring kanske inte är riktigt det undantag som Guttman vill se den som. Hans

avslutande ord om Smith är: "Failure, for once, is success." Men Smith är faktiskt till sist mer förlorare än vinnare.

Guttmanns övriga tre exempel är förbluffande likartade sinsemellan. I samtliga fall stupar huvudpersonen strax före mål, och "går under", dvs misslyckas i sina ambitioner. Överensstämmelserna är så pass stora att Guttmann finner sig föranlåten att påpeka att det inte finns något som pekar på att Lenz skulle känt till Bragas roman, eller att Glanville i sin tur skulle känt till Lenz'. Å andra sidan, än en gång: sannolikheten är stor för att författare med litterära ambitioner undviker de enkla historierna där hjälten går bildligt talat rakt på mål, eller som i boxningsromanerna av enklare slag till slut står där med pengarna, flickan och VM-titeln.

Eftersom Bragas ej översatta roman är den första av dessa tre variationer på samma tema, kommer jag att jämföra Erikssons roman med den. Dessutom är den påfallande intressant genom sin variation av berättarröst, dels huvudpersonen Monnerots inre monolog eller stream of consciousness, dels en allvetande tredjepersonsberättare (Guttmann 2001:294). *5000: Récit sportif* [5000: Idrottsberättelse] handlar om ett lopp där huvudpersonen är den franske löparen Monnerot. Romanen kom ut sommaren 1924, exakt datum för tryckningen anges sist i romanen, nämligen den 10 juni, och i handlingen anspelas på de olympiska spelen, rimligen i Paris, som ägde rum samma år från den 4 maj till den 27 juli. Bland dem som inte deltar i det här loppet märks världsrekordhållaren, en finländare vilket Monnerot tycker är synd, men istället inriktar sig på att vinna och slå dennes rekord. Beskrivningen av finländaren visar att författaren haft Nurmi i tankarna (Guttmann 2001:294) Tilläggas kan att Nurmi förutom guldmedaljen på 5000 meter samma dag, den 10 juli, ett par timmar tidigare också hade vunnit loppet över 1500 meter.

Romanens recensent i *La Nouvelle Revue Française*, där Braga för övrigt var en återkommande medarbetare med bland annat antifascistiska artiklar i slutet av 30-talet, irriterade sig på författarens intellektuella ambitioner och menade att vissa av Monnerots iakttagelser skulle krävt ett annat själv än en elitlöpare! Men han var i övrigt imponerad av romanens andra kvaliteter. (Fernandez 1924)

5000: Récit sportif inleds och avslutas med berättarens närmast reportagelikhande observationer. "Au coup de pistolet, Monnerot, surpris, partit en retard. Il perdait deux mètres." (s 9) [När startpistolens ljud blev den överraskade Monnerot stående. Han förlorade två meter.] "On relevait Monnerot évanoui à vingt-cinq mètres de l'arrivée." (s 187) [Man lyfte upp den avsvimmade Monnerot tjugofem meter före mål.]

Allt som ligger mellan dessa båda iakttagelser berättas i ett efterhandsperspektiv i ett sammanhängande flöde utan kapitelindelning. Och det sker som nämnts genom den allvetande berättarens iakttagelser och kommentarer, genom återgivning av Monnerots tankar och tal ("sa Monnerot till sig själv") och alltså genom något som måste betecknas som Monnerots inre monolog. De båda rösterna vi hör – berättarens och Monnerots – uppehåller sig båda vid stadionpublikens reaktioner, var någonstans de tävlande befinner sig (raksträcka eller kurva), hur långt de har hunnit, vad Monnerots tränare ägnat sig åt, med mera, med mera.

Romanslutet förbereds på sitt sätt redan i inledningen: Monnerot kommer i väg för sent och det visar sig som framgått att han heller aldrig kommer i mål. På sätt och vis kan

berättelsen genom den neutrala romantiteln i kombination med den relativa likgiltighet med vilken berättaren noterar att engelsmannen Thompson i den avgörande spurten passerar svensken Armstrong (!) å ena sidan sägas bejaka Monnerots landsman baron de Coubertins berömda ord om den olympiska andan, att det viktigaste är inte att vinna utan att kämpa väl. Å andra sidan motsäger hela berättelsen med dess koncentration på Monnerots ständiga resonemang om hur han kommer att vinna och hans överdrivna tankar mot slutet om sig själv som den givne segraren (när läsaren börjar veta bättre) den tolkningen. Läst ur det här perspektivet kan romanen när det gäller tävlingsmotivet snarare sägas uttrycka något helt annat, nämligen: att segra är allt, att förlora är intet. En tolkning som går på tvärs mot Guttmanns tolkning på ytplanet, men därigenom också understryker Guttmanns indirekta konstaterande: de goda idrottskildringarna är de som inte låter sig läsas entydigt.

Bland allt som är av intresse med denna koncentrerade berättelse vill jag särskilt framhålla tankarna om taktik, de tävlandes syn på idrotten och kampen, kroppens betydelse och publiken. Det kunde ha sitt givna intresse att i annat sammanhang jämföra med Ivar Lo-Johanssons roman *Jag tvivlar på idrotten*, utgiven sju år senare. Men nu gäller det *Löparen*.

Fred Eriksson var en god långdistanslöpare; hans storhetstid råkade dock sammanfalla med Gunder Häggs, men han vann i alla fall 10000 meter i en landskamp mot Ungern. Efter idrottskarriären blev han författare och har skrivit 14 romaner, och erhöll Ivar Lo-Johanssons personliga pris 1991 (tillsammans med Bo Masser. I sammanhanget av intresse är att i baksidestexten till *Löparen* framhålls uttryckligen att Eriksson "till skillnad från många andra 'slocknade stjärnor'" inte tillhör dem "som lämnat idrotten med bitterhet i sinnet".

Av romanens 250 sidor är det i motsats till Bragas roman endast de avslutande drygt tio sidorna som ägnas ett viktigt loppet: det avslutande, visserligen för utgången betydelselösa tiotusenmetersloppet i en landskamp mot Ungern på olympiastadion i Stockholm. Men romanen har i övrigt en del att berätta om synen på idrott i det svenska samhället. Gustav Egilsson är liksom sin upphovsman järnvägsarbetare och får erfara konflikterna som uppstår när en idrottsman på elitnivå måste ta sig ledigt för att tävla. Handlingen utspelas desutom i stor utsträckning under beredskapstiden, och kriget uppmärksammas vid flera tillfällen. Men det största problemet är den unga hustruns upplevelse av att behöva stå tillbaka för idrotten. Den motsättningen får sin "lösning" genom att hustrun efter ett missfall, när Gustav erbjuder sig att avstå från landskampen, säger att han visst ska åka eftersom de inte kan rå för att de är olika funtade och har olika intressen. (s 230).

Under handlingens gång blir Gustav politiskt medveten, och reflekterar under tågresan till Stockholm och landskampen över hur mycket bättre det skulle bli för individen i ett samhälle byggt "på det som Johan talade om, och det som han själv hade läst om i de marxistiska böckerna"(s 244). Då skulle alla få möjligheter att lyckas, att kunna ägna sig åt det de var bra på. För egen del menar han att hans idrottande "varit hans lyckobrunn och hans stora livsinnehåll" (s 244).

Själva loppet, romanens kulmen, kommer alltså sist. Fyndigt börjar skildringen först efter halva loppet, när spänningen på allvaret sätter in, och det sker med ett meddelande

från speakern om att mellantiden vid femtusen meter är två sekunder bättre än vid tiotusenmetersloppet vid den senaste olympiaden (s 245). Berättartekniken har stora likheter med den hos Braga: det rör sig huvudsakligen om en tredjepersonsberättare vars perspektiv ligger mycket nära huvudpersonens, men här och var interfolieras berättarrösten av inslag som måste betecknas som inre monolog. Man får alltså en oförmedlad bild av löparens upplevelser på kolstybben av medtävlare, taktik och publik. Under de trettio år som förflutit sedan den Bragas roman kom ut hade den berättartekniken blivit allmängods i svensk romankonst, även om jag tror att detta är ett av de första exemplen i en idrottsroman. Slutet är likartat romanerna i Guttmanns exempel, fast Gustav som drabbas av en sträckning i vaden, faktiskt tar sig i mål som siste man. Han tröstar sig i tanken med något han läst en gång: ”*Stort är att segra, men större är att kämpa väl.*” (s 252)

Också Gustav Egilsson är en förlorare, men knappast tragisk. Han finner sig i sitt öde, i motsats till löparna hos Guttmann. Idrotten har under romanens gång placerats in på sin plats i samhället, likvärdig med men inte viktigare än så mycket annat som människor kan ägna sig åt. Möjligen är det därför så att förloraren i den här romanen snarare är en vinnare, eller som det står på sista sidan ”Johan Edvinsson skulle sätta stort värde på hans hjälp när det gällde att sprida tidningen Arbetets röst och att nå ut med rättvisans idéer kring bygden” (s 252). Jag skriver ”möjligen”, eftersom en närmare analys kanske skulle finna sprickor i romanens ideologiska rustning och påvisa att också här det underliggande budskapet är att det ändå är störst att vinna. Vilket är en hållning som jag tror är utmärkande för flertalet idrottsromaner skrivna före 1960.

Referenser

- An Athletics Compendium: An Annotated Guide to the UK Literature of Track and Field* (2001), compiled by Tom McNab et al, Boston spa: British Library
- Andersson, Gunder (2001), *Omstart: mest om sommaridrott*, Stockholm: Carlssons
- Braga, Dominique (1924), *5000: Récit sportif*, Paris: Éditions de la Nouvelle Revue
- Eriksson, Fred (1955), *Löparen: roman*, Stockholm: Arbetarkulturs förlag
- Fernandez, Ramon (1924), [rec av Jean Bernier, Tête de mêlée och Dominique Braga, 5000: un récit], *La Nouvelle Revue Française*, 134
- Guttmann, Allen (2001), ”The Road All Runners Run”, *Journal of Sport History*, 2, s 293–298
- Oriard, Michael 1982, *Dreaming of Heroes: American Sports Fiction 1868–1980*, Chicago
- Sillitoe, Alan 1994, *The Loneliness of the Long Distance Runner*, London (1959)